

Ранко В. Поповић¹
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

СРПСКА ПОЛИТИЧКА САТИРА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ С ПОЧЕТКА ДВАДЕСЕТОГ ВИЈЕКА

Апстракт: У нараштају писаца који су у Босни и Херцеговини рођени непосредно прије или у вријеме аустроугарске окупације неколико њих се истакло књижевним радовима који иду у жанр политичке сатире. Сви су они настављали и довршавали дјело претходника на пољу борбе за црквено-школску аутономију и углавном били непосредно ангажовани као јавни дјелатници за стицање културне аутономије, политичких националних права и спровођење аграрне реформе у корист домаћег сељака. Заједничка идеолошка платформа била им је бескомпромисна антиаустријска акција, која је често укључивала и жестоку критику домаћих политичких представника који су се залагали за компромис са окупатором. Најистакнутији међу таквим сатиричарима био је Петар Кочић, а дјело вриједно пажње у тој области створили су и Светозар Ђоровић и данас готово заборављени Саво Скарић Зембиљ.

Кључне ријечи: Петар Кочић, Светозар Ђоровић, Саво Скарић Зембиљ, политичка сатира, антиаустријска акција.

I

Четири деценије аустроугарског присуства у Босни и Херцеговини представљају одвећ дуго и бројним друштвеним проблемима оптерећено вријеме да би се оно могло кратко и бар приближно јасно описати. Долазак окупационих трупа на основу мандата који је Црно-жута монархија добила на Берлинском конгресу очекивано је морао донијети велика комешања, политичке смутње и националне трауме. Давањем Босне на изор ћесарокраљу све је у отачаству пошло наопако, како би то рекао Кочићев Симеун Ђак. Муслимански народни

елемент, национално неизграђен и додатно понижен у неуспјешном покушају краткотрајног оружаног отпора, био је најтеже погођен и потпуно дезоријентисан узмицањем пољуљане Отоманске империје. Ништа мање болне нису биле ни српске узалудне наде да ће двије дојучерашње турске покрајине бити присаједињене Србији и Црној Гори. Бројчано најмањи, једино су католици привидно мирно и с извјесним надама дочекали једновјерног окупатора; њих ће од тог тренутка, а нарочито интензивно након Првог хрватског католичког конгреса у Загребу 1900. године, чекати процес похрваћења у националном погледу. Окупационе власти користиле су сваку прилику да трајно и неповратно поцијепају јединствено народно ткиво. Кад се ствари сведу на основне узроке, могло би се рећи да је Монархија „једном руком чинила политички притисак да пригуши национални осјећај у народу, а другом је руком задржавала рјешење најважнијег питања земље, аграрног или кметског питања“ (Blagojević 1936: 450).

У покушају потпуног изоловања домаћег живља од природних утицаја и дотицаја који су постојали на релацији с Краљевином Србијом, *босанска* политика Аустроугарске монархије била је агресивно антисрпска, а као одговор на њу развила се доста брзо јака национална акција која се кретала од стварања првих школа, читаоница, потпорних организација, друштава за народно просвјешћивање, штампарија, листова и часописа, преко снажног покрета за вјерско-просвјетну аутономију па до формирања широког политичког фронта коме је иницијалне подстицаје дала српска академска омладина. Сви облици отпора били су драгоцјени, а и књижевност је међу њима имала посебно и важно мјесто. Српска политичка сатира у Босни и Херцеговини јавља се тако у јеку антиаустријске политичке акције и показује све њене особености, а њени ствараоци су писци који су истовремено активни политички дјелатници и народни трибуни. Предњачи Петар Кочић, који је свог *Јазавца пред судом* као приповијетку већ поткрај новембра 1903, као студент у Бечу, читао пред члановима академског друштва *Зора*. Након њега јавља се у сарајевској *Српској ријечи*, августа 1906, Саво Скарић својим фељтоном *Зембиљ*, чије је објављивање прекинуто ауторовом прераном смрћу 1909. Прво годиште мостарског *Народа* доноси 1907. у шест наставака најзначајнију сатиру Светозара Ђоровића под насловом *Из земље Хиришине*. Најзад, 1911, као засебна књижица, појавиће се и Кочићева *Суданија*, коју су читаоцима годину раније већ предочили бањалучки *Развитак* и сарајевска *Босанска вила*.

Кочић и Ђоровић били су највиђенији припадници политичких групација окупљених око *Отаџбине* и *Народа*, а уједно и саборски посланици. Скарић посланик није постао једино зато што га је у томе спријечила опака болест, иначе његов углед и значај у групацији око *Српске ријечи* били су несумњиви. Преко сатиричких текстова ове тројице аутора у основи је могуће сагледати и цјеловиту политичку платформу српског клуба у Сабору, бар у вријеме његове идејне и моралне монолитности, док га нису почели подгризати интересно фракционаштво и подривачка дјелатност разних нагодбењака, *прдектера* и *фуртумаши*, како су их с презиром и подсмјехом звали у то вријеме. Њихову борбеност и досљедност у отпору завојевачу ништа није могло сломити, ни беспопштедна цензура, ни прогони, ни тамновање. Али су, ипак, сломили њих; Кочић је сатрвен током, а Ђоровић непосредно након рата. Једино *велемученом* Скарићу власти нису могле ништа јер је њега штитио неповредив имунитет, онај од Бога, како је сам горкохуморно коментарисао сопствену претешку позицију са свог *оптуженичког* кревета.² Наредна два цитата, један из Кочићевог уводника у *Отаџбину*, други из Ђоровићевог саборског говора, могу укратко да представе кључна начела српске политичке борбе након анексије:

Ми у првом реду борбу за облигаторно решење аграрног питања не сматрамо никако ни вјерским ни националним, него једино социјалним питањем. Ми зато отворено устајемо против ага догод стоје на супутном становишту, тј. догод су за факултативно рјешење. Ми не питамо јесу ли те аге муслимани или православни или католици. Сви су они, које год вјере били, за нас аге и као такви начелни противници докле год они не постану облигаторци. Што је удес тако хтио, да је већина ага муслиманске вјере, томе нисмо криви ми. Што политика муслиманског елемента стоји претежно у рукама ага, ни томе нисмо криви ми. Што муслимански представници као аге ово чисто социјално питање доводе у везу са вјером и исламом, ни томе нисмо криви ми. Што пакташи пишу да су само српски кмети разбојници, а да су католички питоми као јањци, ни томе нисмо криви ми. Ми нисмо вјерски фанатици, и ако смо добри православци зато и не можемо мрзити друге вјере. Ми исто

² „Велемучени Зембиљ ефендија имо је част ових дана да сједне на оптуженичку клупу, односно да лежи на оптуженичком кревету, због што се тиче онога, прометос заплаијењеног 'Зембиља'. Узевши у обзир да њега штити имунитет којег је добио не од владе, него од Бога, од 'старог крвника', обустављен је против њега даљи процес. Е, мој Зембиљу, благо си га теби, кад ти уживаш таку слободу и имунитет ко ниједан твој земљак! Опет, ко ће ко Бог, од Бога му тешко!“ (Skarić 1982: 117).

тако поштујемо ислам као и католичку вјеру; и не боримо се против њих. Што ми морамо да се бранимо од католика као такви, узрок је једино, што су њихови свећеници агресивни и што би жељели да смо сви католици. Муслиманима се та вјерска агресивност не може пребацивати, зато још мање имамо разлог да их нападамо. И стога овдје једном за свагда изјављујемо, да ми против наших муслимана немамо ништа. Ми знамо да су они истог језика и крви, и да би требали, да је среће, да смо један народ, али кад наши муслимани хоће да буду анационални, ми их не можемо силити да постану Срби; мада су то заиста по крви, језику и пореклу. Хоћемо и у томе да будемо либерални (Ћубриловић 2016: 144–145).

Багателисати један народ који сачињава већину у земљи, запостављати га на свакоме кораку, сакривати историју и име његово пред рођењем му дјецом, унаказити му језик, гурати странце на све веће и мање положаје у земљи, а његовим синовима бацити мрвице које иза њих остану, гонити га, глобити и, поред свега тога, очекивати од њега да буде задовољан – је ли то могуће? И ако се десило када да је народ јаукнуо, вриснуо, да је покушао наћи одушка своме големом болу и јаду своме, онда су се громовници зачуђено погледивали и питали се: откуда то и зашто то? И мјесто да су тражили узроке томе очајноме јаку и вриску у себи самима и у својим поступцима, они су – да остану прави пред свијетом – тражили их у некаквим утицајима са стране, и тобоже у нечијим агитацијама, узимајућ при томе у помоћ извјесне новинаре са микроскопски непримјетном дозом морала у себи, који, знајући колико су дубоки џепови њихових господара, заборављаху на пословицу да је у лажи плитко дно (Ћоговић 1967а: 161).

Наши сатиричари нису били бескомпромисни само према окупатору, беспштедно су шибао и по свим домаћим изопачењима. Кочић је немилице изобличавао *кметодерску*³ незаситост и опортунизам, којима су биле склоне чаршијске газде, чак и поједине владике; Ђоровић је шибао по аморалним политичким *пузавцима* и *руфетлијама*, а Скарић жигосао сваки облик покондирења и напуштања изворних традиција, сматрајући *куферицима* и све оне домаће људе који раде противно народном интересу. С новостасалом ге-

³ Ријеч *кметодер* сковао је, по свој прилици, сам Кочић и њоме означавао друштвене паразите, српске трговце „који су кмете, што су због откупа земље запали у безизлазно стање, економски поново заробљивали и упропашћивали“ (Ђоровић 1936: 479).

нерацијом школованих писаца, у датим историјским околностима, сатира је у Босни и Херцеговини природно и лако ухватила коријен; с једне стране, била је ослоњена на народни менталитет склон *смеху и исмејавању* (Кршић), као и на усмено књижевно наслеђе, а с друге, на већ створену сатиричну литературу код српских писаца у Србији и Војводини. Мада је начелно смјехотворна врста, сатира код наречених наших писаца има извјесне специфичности у том погледу. Шта у одређеној ситуацији изазива смијех, питање је личног карактера и колективних схватања. Смех је условљен многим субјективним и објективним факторима. У нашем хумору смехом је често прикривен бол. Зато је у нашој књижевности тешко одвојити хумористичко од сатиричког, зато је у њој мање смеха ради смеха, а више ироније,⁴ хиперболе, инсинуација и инвектива, иза којих се осећа личност писца и његов гнев. Наш хумор је заиста 'зец кога гони пас патос' /Dr Carl Lemcke/". (...) Наша сатиричка књижевност, иако је у првом реду певала политичку песму, коју Гете назива ружном песмом, није се ипак удаљила од практично-моралног задатка, који је већ Платон поставио свакој уметности (Kršić 2012: 106–107).

Треба нагласити да није ријеч о неком великом текстовном корпусу, али исто тако да је он веома драгоцјен, и као особена слика времена и као свједоштво о жанровском усложњавању српске књижевности у свом босанско-херцеговачком регионалном одсјечку.

II

Мало је примјера тако органски нераскидивог јединства политичког и књижевног дјеловања какав представља случај Петра Кочића.

Кочић је сав свој рад, књижевни, као и политички, ставио потпуно свесно 'у службу својој растрганој и угњетеној отаџбини'. По природи плаховит и осетљив на сваку неправду, Кочић је, чим је узео перо у руке,

⁴ У свом чланку о босанској сатири Кршић врло прецизно одређује појам иронијског: „Иронија којом се нарочито воле да служе наши сатиричари продире у срж предмета који третира и раствара га изнутра. Она, наоко, прихвата ствар, али само зато да у њој нагласи и открије њене слабе стране. Зато је она дубља и ефикаснија од обичне досетке и директне инвективе. Иронија је најјаче средство сатире; она рањава и сипа отров у рану. Али, она се не може свуда употребити, она мора имати извесно морално оправдање. Чим се иронија употреби против појава које сматрамо у основи добрим и поштеним, она губи ефекат, нема катарзе и наместо сатире постаје персифлажа, у најнижем смислу“ (Kršić 2012: 107).

осетио да и оно може да буде убојито оружје у борби с непријатељем слободе и напретка народног (Kršić 2012: 107).

Без политичког импулса и набоја, он би остао осредњи писац етнографски засноване прозе, каквих је српска књижевност имала у већем броју на прелазу између два вијека.⁵ У том смислу, безмало цјелокупан његов опус карактеришу и неизбјежни сатирични елементи, али се као чисте сатире издвајају драмска једночинка, првобитно приповијетка, *Јазавац пред судом*, и драмски устројена приповијест *Суданија*. Бројне сатиричне пробљеске садржи и његов циклус прича о Симеуну Ђаку, као и нека друга, мање позната приповједна остварења.

Кочићев нараштај српских приповједача из Босне и Херцеговине није имао за своје стварање у регионалном контексту непосредне умјетничке претходнике. Уз неколицину старијих сакупљача, од невоље писаца и љетописаца, какви су Прокопије Чокорило, Јоаникије Памучина и Гавро Вучковић Крајишник, они су имали само родни језик и на њему створено богато усмено наслеђе, које су познавали аутентично, из прве руке. То 'само' је, очито, било и довољно и пресудно. Колико је, рецимо, Станковићев Митке лирски сав успостављен на карактеристичном дијалекатском говорном исповиједању, толико Кочићев Симеун Пејић Рудар, *ђак од намастира Гомјенице*, умјетнички постоји искључиво као чиста епска парадигма приче и причања. Неодољив је утисак да је сва стваралачка снага овог писца у језику, и то понајвише језику крепке дијалекатске подлоге једног и географски, етнографски и антрополошки живописног краја, у коме је рођен, гдје је одрастао и коме се стално враћао као животној окрепи и умјетничкој инспирацији (Porović 2017: 187–188).

Снага Кочићевог језика један је од најчешће истицаних момената у критичкој литератури,⁶ а у директној вези с њом је и сасвим особен хумор, који га издваја међу виђенијим представницима нашег лирског реализма:

⁵ Кочићев регионализам је у књижевном смислу од најплеменитије врсте. „Кочић је, наиме, регионалан писац у оном смислу у којем је то и Фокнер: његова историјска и географска регионалност представљају сужавање и изоштравање фокуса крајњих питања живота, надахнуће једне свеобухватне и потресне конкретности, 'чворновите и врлетне' конкретности која се сва изнутра крши и ломи; Кочић није – као они који би хтели да га сведу само на социјалног или само националног писца – провинцијалац духа“ (Koljević 1966: 463).

⁶ „За Петра Кочића је језик потпуно једно са људима и земљом, свет и неповредљив као и они. Понекад човеку изгледа као да је и само Кочићево дело, цело целцато, лежало негде у дубинама

За разлику од друге двојице својих маркантних приповједачких сапутника, Станковића и Ђипика, Кочић је, поред трагичног осјећања живота, једини од њих имао смисла и за хуморна обојења, а она су особито драгоцјена у његовом дјелу као противтежа подигнутом и патетичном тону. Смислом за хумор он испуњава и своје јунаке, као видом њиховог подношења прилика у којима су се нашли. Чак и Давидов обрачун са судом и 'представа' у *Суданији*, са превасходно сатиричким усмјерењем, у својим порамима прожети су чарима хуморног поигравања, као изрази отпорних снага људске природе и народног смисла за шалу и у најтежим часовима (Milanović 2011: 231).

Инвентивно осмишљена ситуациона комика само је иницијални подстицај језичкој комици, којом је омогућен *духовни тријумф Давида Штрпца*⁷ у Кочићевом најпознатијем сатиричном дјелу. *Јазавцем* је Кочић сатирички бескомпромисно разобличио окупаторово нерјешавање аграрног питања и његову политичку злоупотребу у односима етничко-вјерских групација, али и инертност вођства српског покрета за црквено-школску аутономију према том истом питању.⁸ Исмијана је крутост судске администрације, разобличена аустријска пљачкашка економска политика и жигосани разорни (не)морални утицаји западне цивилизације на патријархалну средину. Оштра критика аустријске културне и језичке политике, а поготово карикирање накарадног језика нове управе,⁹ што су биле важне теме његових саборских иступа, постали

тога језика, а он га је ископао као кип, и изнео на светлост дана и пред поглед света“ (Andrić 1986: 161–162).

⁷ „Опчињен тим здрављем духа и смеха, могућим бар на маргини мукотрпног живљења, Кочић је у *Јазавцу* ликове суца, писарчића и доктора обезличио и подредио Давиду. Они су заправо само декор и статисти маштовите бурлеске коју Давид режира и води. Овим поступком драма је можда жртвована драмској освети, а дијалог и радња монолошкој драматизацији једног лика. Али нам је зато Кочић дао Давида Штрпца, његов дух у искричавим тренуцима озарености и духовног смеха из пуних груди. А то није ни мало ни безначајно“ (Koljević 1966a: 469–470).

⁸ „Неки ме дан, баш ће бити у прошли пазар, пита газда Стево: 'Признајеш ли ти, Давиде, да си српски прекославни, школски, црквењски и ато-но-то...' О, тешке ријечи, крст јој љубим! Прије би сломио језик него што би је изговорио. (...) Ја сам богме, велим, газда, мислио да ви тражите да царевина укине ову проклету трећину и десетину, а ви почели некакве будалештине збијати“ (Кошић 2016: 97).

⁹ „То је једна одурна наказа, тешка и усиљена, често пута потпуно неразумљива, без гипкости, еластичности и звучности, тих битних особина нашег дивног језика. То је језик као наш, а није наш, наше су ријечи, али језик није наш. Из тога језика не провијава дух нашег језика, то није језик који смо слушали и научили са мајчиних усана, који је краснији од пјесме, језик Вуков и Даничићев и наших нових писаца. Ову одурну наказу народног језика створили су странци и наши људи, Срби и Хрвати из Хрватске. Први су га, странци, научили само лексикално, а други,

су и неизбежни елементи ове сатиричне једночинке. Овај први умјетнички текст српске босанскохерцеговачке сатире, драматуршки заснован на традицији народног глумовања, постао је врло брзо основни путоказ наредним сродним покушајима и остао, без обзира на недостатке, по свом значају, све до данас класична вриједност српске књижевности.

Колико и Давид Штрбац, толико је и Симеун Ђак као лик носилац Кочићевог сатиричног духа, са истим правцем дјеловања. Непомирљиви противник свега што је окупатор донио у његово отечество,¹⁰ он с крајњим презиром гледа чак и на *швапске лумере* за *градијерање* ракије, а камоли да би пристао да прими орден, *ону шокачку крижурину*, из туђинске руке.¹¹ Он и делије из његове дружине стално имају на уму древно пророчанство *Књиге староставне*, које каже да ће настати *пошљедња времена* „и многи главни људи и сви отачествени архијереји, због масник ајлука и царски бурунџија, постаће муртати и невјерници своје цркве и народа“. Ма и најмањи знак потпадања под туђински утицај за њих је аларм на узбуну и разлог да дигну глас чак и против сопственог владике: „Боље да и то раде него да носе шкрљаке и да се по Бањој Луци шајцају са швапским роспијама ко трбушати Ликота, срам га и стид било Крстова лишца. И то ми је владика и један Крстов свјештеник“ (Коџић 2016: 149, 131). Српска чаршија и њен газдинлук, већином трговачки, *аршинџински и рачунџински*, нису били честа мета Кочићеве сатире, али да умије да их веома успјешно учини предметом (под)смјеха показао је у мало познатој приповједној скици *О проклетој вечерашњој вечери!* Уобичајена кочићевска оштра сатира ту је замијењена необично благом пародијом, а баш поводом ове недорађене приповијетке намеће се неодољив утисак да је Кочић могао бити, да је којим случајем стигао, успјешан писац и градских тема.

Ако је *Јазавац пред судом* најпознатија, онда је *Суданија* вјероватно књижевно најуспјешнија Кочићева сатира. И једна и друга очигледно показују да је писац у слици аустријског суда, који је и лично добро упознао, нашао најјелатнији модел сатиричног представљања свеукупног стања окупације у

Срби и Хрвати, дошли су са прилично накарадним језиком, који се опет развио у Хрватској под утицајем њемачког канцеларијског језика или граничарске команде“ (Коџић 1986 III: 245).

¹⁰ „Е, моја дјецо, истрово је Швабо свијет, испоганио и превјерио. Ушла у народ некаква невјера и проклетство.“; „Швабо, Швабо, жив се ти распадо, што нам отрова земљу и уби у свачем снагу и берићет“ (Коџић 2016: 131, 146).

¹¹ „– Шта?! – врисну ја и одскочи два корака натраг. – Зар одма римити?! Шта је то и како то море бити? Зар је така права у ћесарокраља?... Нијесте се честито ни одморили у овој земљи несретној, а већ одма почели шокчити и римити! Зар је то ваша права; зар сте ви с таким редом дошли у нашу земљу?! – сасу ја ватру на капетана“ (Коџић 2016: 149).

Босни и Херцеговини. *Суданија* тематски представља дио аутентичног пишевог затворског искуства из бањалучке Црне куће, па је тиме већ упечатљивија и умјетнички увјерљивија. Ликови у њој су далеко од сваке папирнатости, све их одреда безрезервно прихватамо као стварне животне актере и као таквима им и вјерујемо.¹² Мотивски је слична *Јазавцу*, али док је он само један интензиван монолог, она је, рекао бих, драматичнија; у радњи, суђењу које су у затвору инсценирали хапшеници, већином Кнежопољци, учествује више људи од којих сваки своју улогу одлично игра. 'Суданија', иако на местима показује извесне некњижевне особине (развученост), пуна је изврсно погођених карактеристика, оштрих карикатура службеног језика б-х. судова и правог хумора (Kršić 1936: 490).

Суданија је драмски утврђена као двострука игра: с једне стране се, као дјеца, затворени Кнежопољци играју пародирајући аустријско судство, док се, с друге стране, озбиљно правно едукују за стварна сопствена суђења, потпуно свјесни да „без науке, без разлике маривета, прискочица и, да речемо, доскочица, не мереш данас никуд макнути“ (Kočić 2016: 239). Та врста двострукости подразумева и двије врсте језика, онај који се пародира и онај којим се исказује сопство.

Радња је сведена на акцију ограничену пародирањем, а израз на ријеч, језик. Пародирање искључује драматичност. Измјена лица и сцена увјетована је основном пишевом намјером. Драматичних сукоба нема, јер се без снажне акције не могу испољити. У 'Суданији' се прати ток процеса само као основа на којој почива хумористично и сатирично пишево пародирање. Овакав поступак је нов у Кочићевом књижевном дјелу. Примijeњен на значајној теми дао је сатири оштрији израз и дубље значење (Ćorić 1966: 482).

¹² Тако се, рецимо, вјерује ријечима Косте пучера којима увлачи писца у затворску суданију, а које из затворске перспективе оцртавају свеопште народно расположење под окупацијом: „– У истрази су пучери Србови, у осуди исто Србови. По собама су команданти Србови. Турци неће ништа да буду. Они мрзе све што је каурско. Море бити да ми више мрзимо, али се свега примамо – лакше је одати и нешто радити него чамити у ћелији. Католици су туђави и сплетени, па и' не међу ни за што. Они се само моле богу... Има у мене један у соби за крађу – покроту цркву – па само што чата некакве здраве Марије! Ћутљив је, не говори ништа и не прича ништа. Уздише само и мисли на осуду. Ми Србови јок! Тешко је и нама, али се отимамо и бранимо шалом и егленом...“ (Kočić 2016: 236).

Иначе, круг пародираних феномена у *Суданији*¹³ подударан је с оним из *Јазавца*, само што је смијех који доноси ова најдужа Кочићева приповијетка без икаквих примјеса, чист и ведар, и незлобив, и народски здрав у тој чистоти.

III

Животна прича Саве Скарића једна је од најтрагичнијих у повеликом низу осујећених стваралачких биографија за које зна историја српске књижевности. Рођен је 1878. године као изданак једне од најстаријих и најпознатијих српских сарајевских породица и у родном граду је довршио шест разреда гимназије, након чега уписује студије фармације у Загребу, које ће дојерати до дипломског испита, кад се нагло и тешко разболио од реуматизма зглобова. По повратку у Сарајево, 1904, са свега двадесет седам година, пада у постељу и остаје непокретан све до смрти 1909. године. Скарић се и као писац јавио са болесничке постеле једном дугом, трогодишњом, серијом текстова у сарајевском листу *Српска ријеч*, започетом августа 1906. чланком *Политички зерзеват*, који је потписао псеудонимом *Џумбушчија*. Тај псеудоним остаће му трајно један од надимака, поред оног познатијег *Зембиљ*, како се звала његова стална рубрика, фељтон у *Српској ријечи*. Зембиљ је ријеч која означава торбу за ношење намирница, плетену од различитих материјала (платна, коже, трске, рогоза), која је у старије доба била позната колико касније германизам цегер (цекер). Џумбус је пак лом, неред, русвај, хаос, а онај ко га чини јесте яумбушчија. Ови турцизми су веома знаковити кад је у питању Скарићево књижевно-новинарско стваралаштво. Његов фељтон, који је *Српску ријеч* за три године излажења чинио најтиражнијим политичким гласилом у Босни и Херцеговини, фигуративно и јесте био сатиричка торба, у коју је аутор сваке

¹³ „Једноставна по основном заплету, *Суданија* је у изведби Кочићево најсложеније дјело (стил, реторика, елементарни облици, идеје), пандан циклусу приповиједака о Симеуну Ђаку. Помињања је генетичка веза с Достојевским (Вучковић) и Горким (З. Вуловић), потенцијали кафкијанских и пиранделовских мотива (Бегић, Леовац); изван спора за све који су писали о *Суданији* је – да је сатира и пародија (додао бих: можда и својеврстан пастиш судских аката ауторовог времена и његовог искуства са судовима). Уза све то, наговјештава нове стране Кочићевог приповједачког дара, захват у модерна времена као времена прерушавања, сталне глуме у службеним и приватним (личним) улогама“ (Ivanić 2017: 197).

^{Овај} навод узет је из Иванићевог текста који представља поговор најновијем издању Кочићево *Суданије* из 2017. (Којић 2017). Оно је занимљиво утолико што садржи и текст приповијетке и његову прерађену драмску верзију у форми *Комедије у 4 чина с певањем*. Текст комедије штампан је на основу рукописа насталог током љета и јесени 1915, у вријеме Кочићевог боравка у душевној болници у Београду, а у односу на приповијетку садржи извјесне измјене.

суботе трпао разнолике актуелне *зерзевате*, чинећи прави *цумбус* строгај и крутој аустроугарској управи.

Сатиричке 'зембиље' објављивао је пуне три године, све до почетка августа 1909. године, а били су прожети снажним исмијавањем политичких, социјалних, бирократских, али и моралних аномалија свога времена и своје средине. (...) Скорићев сатирички фељтон био је близак сличним текстовима Илије Огњановића Абуказема (који су засновани на политичком и друштвеном животу Новог Сада у осамдесетим годинама 19. вијека), те нарочито Радоја Домановића и Бранислава Нушића (који су усмјерени на исмијавање политичких и друштвених аномалија у Београду на почетку 20. вијека). Смјехотворни поступак у Скорићевим фељтонима почива на језичкој комици, у којој долази до изражаја разорна иронија, сарказам и персифлаже, а затим и вјешти језички каламбури, изреке, досјетке и пословички искази, сновидне фантазије и сл. (Maksimović 2013: 73–74).

Скорићево рођење није нимало случајно пало у истој години кад и аустроугарска окупација Босне и Херцеговине, био је то готово судбински знак за човјека који ће сав свој живот посветити борби против окупатора. Још као гимназијалац, заједно с Васиљем Грђићем, Миланом Сршкићем и Живком Њежићем, биће оснивач тајног политичко-књижевног друштва *Српска свијест*, које ће 1896. покренути и истоимено гласило, илегално литографисано на тавану Скорићеве породичне куће. Као израз свјесне националне акције схватао је и сарадњу са Српском академијом наука у Београду, гдје је слао народне пјесме забиљежене од српских сељака из околине Сарајева. Кад почиње сарадњу са *Српском ријечи*, он је већ сасвим зрео национални борац и идеолог, уз Петра Кочића, Светозара Ђоровића и Риста Радуловића најзначајнији кога смо тада имали међу људима од пера. Скорићеве сатирични фељтони *од истог су теста као и сатири Кочићеве*, записаће Јован Кршић, критичар који је у периоду између два свјетска рата понајвише урадио на афирмацији овог писца, напомињући како је у своје доба као сатиричар био популарнији, а почесто и оштрији од Петра Кочића. Као и Кочић, био је изразито језички колоритан и изразито критичан према кварењу и кваритељима језика.¹⁴

¹⁴ „Неки дан читамо у Штадлерову таламбасу 'Hrv. Dnevniku' ријечи 'Bosnoj' и 'Bošnjaci'. Трећи падеж од ријечи Босна је *Босни*, а не Босној, а народ у Босни по земљи се не зове Бошњаци, него *Босанци*. Именом Бошњак мађарски грофови називају своје коње; коме је мерак да буде адеш

Прије Кочића и његових иступа у одбрану народног језика (у Сабору 1910. и у *Отаџбини* 1912), Скарић је подвргао жестокој критици на-карадни језик досељене, куферашке администрације коју је Аустрија увозила из својих земаља и која је своје приучено знање нашег језика – чудну мјешавину славенских језика и њемачког – силом административног апарата, свуда уводила: у књиге, уџбенике, новине, законе, наредбе. Као сваки стваралац, Скарић је био свјестан да је језик све беживотнији што је даље од својих природних извора у народу. Писао је народним језиком, аргоом старог Сарајева, његових махала, сијела, чаршије – јер је у њему осјећао живот, аутентичан израз домаћег живота, *couleur locale*, осјећао снагу и животворност народног духа и у њему спонтаност и неуоквиреност живота, коју је власт прогонила, хтјела да затре. Народном језику, живом, творачком а илегалном језику, он је дао карактер политичке опозиционалности (Ђуриčković 1982: 14–15).

И кад је бивао политички убитачан, овај рођени козер никада није био једак ни отрован, то је било страно његовом отвореном духу. Његови *сатирички узлови* (Кршић), ефектни каламбури и искричави парадокси редовно одишу простодушном ведрином и маме здрав смијех.

Вријеме у коме је стварао било је необично политички згуснуто, а његово фељтонистичко дјело обухвата га у цијелости, од царинског рата против Србије, преко анексионе кризе до велесиздајничких процеса и вјерско-политичких трвења у Босни и Херцеговини. Народски човјек до сржи, он је мислио народну мисао и изражавао се како је то човјеку из народа било најразумљивије, постајући тако својеврсна политичка школа своје средине и свога времена. Примали су га једнако отворено и писмени и неписмени, а многи се Сарајлија, кажу, описменио само зато да би сам могао читати Зембил-ефендијине написе.¹⁵ Његов политички програм био је непомирљиво антикуферашки,

с доратима и ђогатима, нек му је сретно. Ето, јадна вам мајка, колико познајете ово наше парче земље, па бисте још хтјели да вам је цабе Босне! *Уснила се кока у хамбару...*“ (Skarić 1982: 35).

¹⁵ „Обичне, просте људе, политички несвјесне, сељаке, занатлије, домаћице, претварао је у политичке манифестанте: у болницу, гдје је лежао, долазили су му као на политички збор, да кажу своју и чују туђу, да размијене информацију, да његовом ’зембилу’ додају и штогод своје, а домаћице, којима то није приличило, слале су му пите, урмашице, баклаве, кадаифе, гурабије... Као гуслар, имао је своју публику, као вођа политичке странке – имао свој дебатни клуб, као народна пјесма – његов ’зембил’ је ишао од уста до уста. Уздрмавао је равнодушне, политички летаргичне, повлачио у народу јасну линију, био вододјелница. Засмијавао је, али и политички просвјешћивао: духовитим афоризмом, каламбуром, сликом, алузијом, анегдотом, фантазијом

програм очувања домаће слоге и његовања отпора погубном туђинском утицају сваке врсте.

Куфер је симбол империјализма и грабежљивости. У њему је Швабо у Босну донео неправду, насиље, лаж, моду и окупацију. Насупрот свему томе, Скарић алармира сву моралну отпорност патријархалног света. Он је био конзервативан, али није био реакционаран. Политички, он је имао једну основну мисао коју је свуда у својим сатирама пропаговао: солидарност с муслиманском браћом. Он је веровао да се дубока мржња муслиманских маса против Швабе може искористити као позитиван борбени фактор у српској ослободилачкој борби. Скарић је својим сарајевским језиком, пуним локалне фразеологије и типичних турцизама, као и својим отвореним и слободним антиаустријским и антиклерикалним ставом знао да дирне у најтањи живац муслиманских маса, које су му биле најоданији читаоци (Kršić 2012: 119).

Куфераш(и) је, дакле, централни топос његове сатиричне прозе, ријеч коју је он унио у српски језик. Тај појам Скарић по потреби веома лако претвара у жив, изразито гротескни лик, чудну незаситу неман, која се у Босни држи нарочитог јеловника.¹⁶ Позван да у једном од својих фељтона објасни значење ријечи коју је сковао, аутор то чини веома прецизно:

– отварао је очи, политички описмењавао у очигледној настави свакодневног живота“ (Đuričković 1982: 9).

¹⁶ „– А то била добро вечера. Појел сам око сто педесет српских и турчинских мехкишов и прдектеров и преко двјеста педесет шпанише Јуден.

– Ја, тако ти носа Анте Старчевића, хер куфер, који ти је онако најбоље шмеково?

– Тако ми нос од Старчевић, најслаткији ми је бил један Србин, за кога су сви мислили да је оскоруша, а он је бил сладак как ти урмашица“ (Skarić 1982: 195).

Од тачно шездесет презимена куферашких породица које су с Аустријом дошле у Босну и Херцеговину, Скарић је скнадио и својеврсну куферашку 'химну':

Дутлик, Сумрек, Јелинек,
Хасил, Арнолд, Земанек,
Ганзел, Штимлер, Шустер, Фабер,
Митермајер, Хубер.//
Биберауер, Есигман,
Карба, Рота, Остерман,
Брезаноци, Нађи, Пешек,
Скацел, Фишер, Жежек.//
Штробл, Коко, Расинец,
Зердахели, Моравец,
Готфрид, Кајзер, Хампл, Браздил,
Штумбергер, Тужил.//

Куфераш је сваки онај, који је дошо с куфером у Босну, живи од овога народа, а жели му нешто друго него што народ сам себи жели. Онај човјек, опет, који у идеалима овога народа налази и своје идеале, није куфераш нити може бити, па ма он био чак из Чина или Мачина. Исто тако море бит куфераш и онај који се родио у Босни, па чак коме се и шукунђед родио овдје, ако ради куферашки (Skarić 1982: 163).

Посебно је био непомирљив према погубној, здруженој и врло агресивној акцији франковаца и језуита под високим покровитељством режима и ватиканске врхушке. Ту је био најотворенији, али и најдуховитији. Омиљена мета био му је врхбосански надбискуп Јосип Штадлер (1843–1918), главни носилац офанзивног католичког прозелитизма: „Сарајево је добило четири нова трамваја и једног бискупа. Трајвани или транваји ће служити за преважање људи из града на штацију, а нови бискуп ће служити за преважање душа из православне и исламске вјере у римокатоличку“ (Skarić 1982: 96). У сталној је полемици са сарајевским *Хрватским дневником*,¹⁷ чији је тадашњи уредник најповјерљивији Штадлеров човјек, Керубин Шегвић. Овако, у Скарићевој интерпретацији, изгледа *Дневников* деманти на вијест о покрштавању једног сарајевског Муслимана: „Није истина да је гореспоменути Омер прешао на католичку вјеру, већ је напротив, истина да је католичка вјера прешла на Омера“ (Skarić 1982: 82). Шибао је све што је однарођено, једнако на све стране – и хрватске културтрегере, експоненте аустријске политике, попут Косте Хермана, Љубоја Дулуша и Ђуре Трухелке; и режимске људе међу српским интелектуалцима, какви су били Ђорђе Насић и др Лазар Димитријевић; и, нарочито радо и често, политичко лицемјерје Адемаге Мешића и његово подвођење Муслимана Аустрији.¹⁸ Скарић није имао неки систематичан политички програм према

Фрајман, Рубал, Томорут,
Шренцл, Халер, Коч, Пофук,
Игл, Шаден, Коц, Наковски,
Шорнштајн, Лихновски.//

Кубеш, Урлеп, Павелка,
Линкеш, Фелдшар, Колејка,
Морел, Хофман, Ендер, Штенцл,
Ватман, Брајер, Хајнцл.

¹⁷ „Штадлерово клеветало, звекетало, тандркало, чинчикало, зврка, тремпе, таламбас, и како га све до данас не назвасмо, наш дични 'Hrvatski dnevnik'“ (Skarić 1982: 108).

¹⁸ „*Књижевне принове*: 'Фра Бехар', лист за римокатолички исламијет. Сахибија Адемага Тешић у Мешњу. Корице додуше зелене а садржај црножут. Сретан почетак! Фаљен Исус, олсун!“ (Skarić 1982: 213).

коме би усмјеравао своју сатиричке написе, он је дјеловао отприлике до прилике и обарао се на појаве онако како су му се наметале. Кад окупаторска цензура преврши сваку мјеру у санкционисању манифестовања српског национализма, он ће се окомити на њу,¹⁹ да би одмах потом ударио на *већи дио наше млађе интелигенције*, која презири ситни национални рад, а патриотизам сматра *нечим несавременим и недостојним интелигентна човјека*. Политичка превирања у Србији пратио је пажљиво, али их је ријетко коментарисао у свом *Зембиљу*, свјестан да је свака загладаност на ту страну истог трена постајала оружје у рукама аустријске пропаганде. Поводом једне од скупштинских криза, уочи саме анексије, јетко препоручује како би се она

могла ријешити да им ми из Босне позајмимо мало окупације. Бојсем кад би се малко окупали овако ко ми, да би се мало разладили од партизанске ватре и кахпилука. Аустријска штампа нас угњави о некаквој српској пропаганди у Босни. Та шта ће нам српска пропаганда кад смо Срби, него би требало у Србији повести српску пропаганду, пошто је тамо много раширенија старорадикалска и младорадикалска народност него српска (Skarić 1982: 217).

Овај горкохуморни коментар убједљиво декларише Скарића као расног сатиричара, писца који је умио да из дневнополитичког повода извуче постојаније и далекосежније истине.

IV

Светозар Ђоровић је био морална осовина и само срце омладинског националног покрета у Мостару, који је истовремено био и културни и политички.

По речима Атанасија Шоле, Ђоровићевог друга из младости, Светозар се 'спомиње само у улози књижевника, а заборавља се његово дело као националисте и покретача многих национално-културних и чисто

¹⁹ „Кад је Акурти испитивао на расправи једнога од 'велеиздајника', прво га је упитао:

– Јесте ли ви Србин?

– А смије ли се уопће бити Србин? – упитао је оптужени.

– Та смије, али не смије толико – одговорио му је Акурти.

Да се узмогне предјелити, колико је који Србин, мораће Раух измислити какав 'србометар', справу за предјеловање Српства код појединих људи. Рецимо, справа ће бити подијељена на сто деређа, ко термометар, и до 37.5 биће слободно бити Србин, а чије Српство прећера преко 37.5 деређа, на вјешала с њим. Вала га Србин није научио србовати на мискал, ни мање од сто гради, па га ти мјерио не мјерио!“ (Skarić 1982: 289).

политичких акција у својој средини, где је његова необична инвентивност долазила до изражаја и стварала многобројне резултате. Све те послове Ђоровић је радио анонимно. Поред окупљања сарадника око *Зоре*, он је био у почетку душа часописа; чак првих година редакција и администрација била је у *Гуслама* или у Светозаревој магази.²⁰ Његовом заслугом тадашња српска влада у Београду на време је обавештена о покрету сеобе Срба из горње Херцеговине, 1902, и покрет је на време паралисан затварањем границе (Radulović 2010: 336).

Као посланик највише се ангажовао против аустријске прохрватске просвјетне политике, провођене преко уџбеника, сматрајући такав облик покушаја однарођења посебно опасним, једнако и за Србе и Муслимане²⁰:

²⁰ Ђоровићеви посланички говори на појединим мјестима дају најбоље примјере његове политичке сатире. Критикујући Хорватинов уџбеник латинског језика и вјешбанку за њемачки језик, чији је аутор био извјесни Hinko Scheidele, он у Сабору, на одушевљење већине, импровизује хипотетичну, изузетно духовиту мини-драмску сцену, која би могла да се замисли у било којој ондашњој муслиманској породици. Актери су син гимназиста, који наглас спрема школске лекције, и неписмени отац, који то слуша:

„– Ама шта то учиш толико? Шта је то, синак? – пита отегнуто.

– Patria nostra est Croatia.

– Па шта се ту, бива, каже? Протерцумани ми то!

– Домовина је наша Хрватска.

– Е, ја ти ту ништа не анајаишем – вели стари и врти главом. – То је, данум, нека јалан-књига. По нашој старој књизи и јазјији наш је вилајет Босна, а то је име, бели, и Швабо укабулио.

Па се попридигне мало и опет заврти главом.

– Јалан-књига, јалан-књига – каже. – Дај, читај другу!

Дијете узима Scheidelinu *Њемачку вјешбеницу* и чита из ње:

– Ја идем данас у цркву. Ја сам радо у цркви.

– А шта ћеш ти у цркви, несретни сине? – пита стари и оштро га гледа. – Зар си заборавио цамију?

– Старо вино ми је драже него ново – чита мали даље, не слушајући старога (У саборници опћи смијех и плесак.)

– Шта? Шта бре? Вино?

– Ако добијем о Божићу од оца нови шешир, бићу врло добар и марљиво ћу учити! – опет чита мали.

– Ама, болан, јеси ли ти муслиман, шта ли си? (Смијех, одобравање и плесак.) Шта је то аллах ризасићун?

– У школи учимо, у цркви молимо, у врту ћемо играти. Кад продам јаја, купићу свињче.

Дијете није још све ни договорило, а чибук очев пуче му о главу и лула се разби у комаде. (Разлагање говорника прате сви посланици уз непрестани смијех и одобравање.)

– Зар ти мени крмка у кућу, домузине један? – виче стари љутито бацајући књигу кроз пендер.

– Зар те томе у школи научише?“ (Ћоговић 1967а: 193–194). И овај фрагмент довољан је да представи јединствену Ђоровићеву приповједну и драмску наклоност према темама из живота херцеговачких Муслимана, поготово након окупације.

Да споменем само латинску вјежбеницу Мирка Дивковића, у којој о Србима ни спомена нема, иако смо рођена браћа Хрватима; ту се хотимично избјегава да и једно хрватско дијете спомене, макар и узгред, српско име, док наша дјеца непрестано морају на свакој готово страни читати: *Croatia gloriae patria, Bellica gloria antiquorum Croatarum nota est, Zagrabia caput et magnum decus Croatiae est*, итд. (...) Ако ћемо се кумити, нећемо се гулити, и као што нијесмо ради никоме силом да намећемо своје име, тако нећемо дати да се на овако подал и недостојан начин намеће нашој дјечи друго име осим српског, макар оно и братско било. Стари су нам умирали бранећи то име; затреба ли, умираћемо и ми, а нећемо га изневјерити (Ћоговић 1967а: 192–193).

Исидора Секулић оспорила је Кочићу сатирички таленат, бранећи то неубједљивом тврдњом да „човек са култом бола и етиком и естетиком бола, није заправо сатиричар“ (Sekulić 1959: 71). Иако се мањак сатиричке предиспозиције свакако не би могао приписати Кочићу, таква тврдња у Ђоровићевом случају не би била далеко од истине. За праву сатиру њему је недостајала јача доза самосвојног хумора, а то што се ипак окушао и у том жанру, ствар је његовог схватања дужности јавног националног дјелатника и својеврсни налог времена.²¹ Пародијско-сатирични списи свакако нису најбољи дио Ђоровићевог литерарног опуса, али пародијско сликање домаћих нарави и друштвених

²¹ Ријеч је о времену које је презасићено разноликим идеолошким сукобима на свим могућим релацијама и писци су пред сталним изазовима некаквих обрачуна, тако да и они крајње несклони сатиричком жигосању не могу понекад да одоле таквим изазовима. Најочитији такав случај представља реакција Алексе Шантића у виду алегоријско-сатиричне пјесме *Из Бир Хаџи-Бобина долафа*, изазвана сукобом *Народове* групације, чији је члан био, са власницима и уредницима мостарског *Српског вјесника*, браћом Радовић, Душаном и Владимиром. Ево како, у кратким одломцима тог стихотворенија, изгледа меки лиричар Шантић у ставу борбеног сатиричара:

Е баш ти ја немам нимало игбала!

На мене се дигла велика авала:

Два дилбера, демек, биринци јунака,

Из махале старе, Калханског сокака,

Два илума, данум, што пишу церице,

А што су им, бива, веома шефиде, –

Два дилбера, аман, Алија и Дуран,

Што напамет знаду и ћитаб и куран,

На четири стране пушћали авазе,

Искупили, побро, паше и кавазе,

Па ти меџлис држе и све што је горе

О Бир Хаџи-Боби подједнако зборе (...) (Šantić 2006: 166, II).

изопачења, какво је дато у *Барону из Дангубице* (1901), *Женидби Пере Карантана* (1902) и *Записцима из Кисјељака* (1902), ипак је ближе природи његовог талента неголи сатирично изобличавање аустроугарске окупације у фељтону *Из земље Хиришима*. Овакав суд, нешто строже изведен са становишта цјелине опуса, могуће је и ублажити ако се као критеријум узме првенствено временски контекст настанка поменутих дјела:

Од блаже или оштрије пародије наших различитих друштвених средина Ђоровић је, међутим, ишао и до сатире наших општих политичких прилика и нашег положаја под аустроугарском окупацијом. У фељтонима *Из земље Хиришима* он је показао несумњив сатирички дар и, опет без обзира на претјераности и намјештеност, врло инвентивно пародирао аустроугарску политику у Босни и Херцеговини, а та живост и инвентивност његовог сатиричког изобличавања огледа се најбоље у многостраности и вјештом мијењању перспектива из којих се уобичајује слика стварности (Milanović 2011: 110–111).

Ђоровићев сатирични фељтон алегоријски је исприповиједан као јединствен низ шест *кинеских прича* у форми *успомена једног путника*, а потписан је псеудонимом *С. Николајев*.²² Алегоријска Хиришима веома лако се већ у први мах препознаје као кишчева окупирана отаџбина, његова варијанта *Страдије*, при чему се неодољиво намеће помисао о јаком утицају Домановићеве алегорично-сатиричне прозе. То је земља кукања, стењања и уздисања, земља чији је народ без права гласа и сађеран у карантин, да не би сметао господарима, поданицима дичне усређитељке Ај-хунг-лунгије. Иако стриктно алегоријски заодјенуте, Ђоровићеве инвективе су веома директне, без финеса и нијанси. Да би појачао слику посуновраћеног стања које је донијела окупација, писац ће се послужити гласом једног од главешина усређитељске империје, који се вајка на незахвалност Хиришимаца:

Неблагодаран су народ они!... Ми им очистили земљу и изравнили је као да је пожар опалио, ми им шуме сасијекли, да их мање громови бију и провале облака поплављују, ми им изнијели из кућа све што су имали, да им је шире у њима, узели смо им новце да буду безбрижни, стоку смо им растријебили,

²² Ђоровић је иначе користио више различитих псеудонима. Овај је скован као патроним, јер се кишчев отац звао Никола. Вјеродостојност ауторства потврђује сам писац у једном писму Љуби Стојановићу, а доказује је и његов млађи брат Владимир, у књизи *Босна и Херцеговина: „У Народе, поред Ристе Радуловића, који је био главни уредник, Светозар Ђоровић био је један од главних сарадника, који је имао много успеха са својим епиграмима и сатирама Из земље Хиришима“* (Ћоровић 1924: 54).

да их не буди својом блеском и риком, синове им гонимо у свијет да мање код куће једу и троше, наше људе доводимо да их науче радити и слатко јести и, помислите, након свију таквих благодети опет се љуте на нас и криво им... Пхи!... Поган народ!... (Ћоровић 1967: 236).

Ни најмањи смијешак не изазивају ове ријечи; из њих само јасно одјекује онај чемерни Давидов *јаук захвалности*, упућен Царевини, која га је *ослободила* свега. И Хиришимци су, као и Давидова њивица, *ни царски ни спахијски*, без игде икога и ичега, додуше с великом привилегијом свакодневног уживања царског бурмута, од кога су и душу искијали.

Сатирични ефекти најзаостренији су у средишњем дијелу фељтона, чији је наслов *Хиришимски теферич*. Ту је и централно сажејно чвориште, односно тренутак објаве закона о слободама, којим је царском милошћу удостојен хиришимски народ а који чита великаш Биникико, чије је име могуће прочитати и као пародирано презиме барона Исидора Бенка, главног Калајевог сарадника и једно вријеме цивилног управника земље. По том закону, између осталог, „слободно је отворити уста при јелу, иначе Хиришимци морају ићи стиснутих уста“. Исто тако, „плакати над мртвцем слободно је, друго плакање је забрањено, јер је уперено против власти и постојећег поретка“²³ (Ћоровић 1967: 249). Пародијско-иронијски уклон овдје је додатно појачан хиперболом, основним механизмом Ђоровићеве сатире, у чијем кориштењу писац повремено губи функционалну мјеру. (Иначе, честа је употреба и карикатуре, присутне каткад већ и у именима актера, какав је случај, на примјер, с царским службеником чије је име Ђушћуко.) Писац није пропустио да се дотакне и својих омиљених тема, осјетљивих питања пропагандно писаних школских уџбеника и преименовања српског језика, коме је за ову прилику смишљен назив *кукувратски*.²⁴ У

²³ Како изгледа суђење по овом закону, предочено је у дијелу фељтона под насловом *Пресуда у Хиришми*: „По параграфу 8. крив је, јер наговара тице да могу пјевати, буну их против власти. Иако у закону изриком стоји да се пјевати смију само богоугодне пјесме, Силимајо се није хтио ни осврнути на то, а добро је знао да тице нису научиле пјевати богоугодне пјесме. Наговарати их да пјевају друго, па још у некаквој плавој слободи, то је дрско и може се свакојако тумачити. Да су тице биле луде па га послушале, онда би свака пјевала шта хоће, дигла би се граја до неба и нико жив у Хиришми не би могао заспати. Морала би држава да их оружјем, ланцима и затвором умирује, а то би тек опасно било, јер би могло доћи до врло крвава сукоба између власти и тице“ (Ћоровић 1967: 257).

²⁴ Као и Кочић и Скарић, тако и Ђоровић исмијава накарадност *земаљског* језика, што се може уочити готово код свих српских писаца тога времена. Ево само једног карактеристичног примјера *куферишког* говора из приповијетке *Под јавором* Радована Перовића Тунгуза: „Особиту ми част чини такав поћудан упит при овому мојој маленкости усрдному пријему од ваше стране у господском у вам дому. Акопрем ми је човјечански дужност и ионако вас, као велеуважена го-

поглављу *Ђушћукин сан*, финалу свог сатиричног фељтона, писац Ђоровић није одолио осветничком изазову који је понио Ђоровића политичара и невољног поданика Монархије. Успавао је свог Ђушћука, угледног достојанственика Ај-хунг-лунгије и дао му да усни страхан сан: како су Хиришимци постали господари у сопственој земљи и како његово достојанство, као и привилегије, не вриједе више ни пребијене паре. Измучен тако грозоморним сновиђењем, у тренутку буђења смогао је снаге тек да завапи: „Боже, дај прије мени смрт него Хиришимцима владу у руке“ (Ћоговић 1967: 266). Нема сумње да је баш оваква поента била веома важан разлог успјеха Ђоровићевог сатиричног фељтона код читалаца.

Извори

1. Коџић, Петар (1986), *Sabrana djela Petra Kočića I–IV*, Banja Luka – Sarajevo.
2. Кочић, Петар (2016), *С планине и испод планине и друга проза*, јубиларно издање поводом стогодишњице смрти Петра Кочића (приредили Душан Иванић, Вања Шмуља и Споменка Кузмановић), Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека РС.
3. Кочић, Петар (2017), *Суданија; Суданија: Комедија у 4 чина с певањем* (приредиле Вања Шмуља и Споменка Кузмановић), Бања Лука: Народна и Универзитетска библиотека РС.
4. Скарић, Саво (1982), *Изабрана дјела. Зембиљ, шала и маскара* (приредио Дејан Ђуричковић), Сарајево: Свјетлост.
5. Ћоговић, Svetozar (1967), *Sabrana djela*. Knjiga IV, Sarajevo: Svjetlost.
6. Ћоговић, Svetozar (1967a), *Sabrana djela*. Knjiga X, Sarajevo: Svjetlost.
7. Шантић, Алекса (2006), *Сабрана дјела / Пјесме. Књига друга*, Гацко: ДОБ.

Литература

1. Andrić, Ivo (1986), „Земља, ljudi i jezik kod Petra Kočića“, *Sabrana djela I. Andrića*. Knjiga trinaesta, *Umetnik i njegovo delo. Eseji II*, Sarajevo.
2. Благојевић, Михаило (1936), „Кочићево доба (1876–1916)“, *Преглед*, Сарајево, св. 153, књ. XII, год. X.

сподина и пријатеља високе владе, посјетити, то толико прије сам се морао поспјешити да вам ту давно жељену подворбу порабим у ових згодах, кад су у наших окупираних провинцијах настала срећна доба препорођаја под узвишенијем скиптром његова апостолског величајства нашег преузножног господара ћесара Франца Јозефа Првог...“ (Perović 1988: 25–26). Ништа друго не би могло толико живо представити предстојника Баруха као странца у Херцеговини колико овакав језик.

3. Ђуричковић, Дејан (1982), „Хумористичко-сатирични фељтон Саве Скарића“, предговор у: Саво Скарић, *Изабрана дјела. Зембиљ, шала и маскара* (приредио Дејан Ђуричковић), Сарајево: Свјетлост.
4. Иванић, Душан (2017), „Усуд Суданије“, поговор у: Петар Кочић, *Суданија; Суданија: Комедија у 4 чина с певањем* (приредиле Вања Шмуља и Споменка Кузмановић), Бања Лука: Народна и Универзитетска библиотека РС.
5. Koljević, Svetozar (1966), „Кошчева Крајина“, *Putevi*, Banja Luka, 5, XII.
6. Koljević, Nikola (1966a), „Духовни тријумф Давида Штрца“, *Putevi*, Banja Luka, 5, XII.
7. Kršić, Jovan (1936), „Смисао књижевног дела Кошчева“, *Pregled*, Сарајево, св. 153, књ. XII, год. X.
8. Кршић, Јован (2012), „Босанска сатира“, у: *О српској књижевности у Босни и Херцеговини* (приредио Дејан Ђуричковић), Бања Лука: Матица српска.
9. Максимовић, Горан (2013), „Козерски смијех“, у: *Заборављени књижевници. Књижевноисторијски огледи о скрајнутим писцима српског 19. вијека*, Пале: СПКД Просвјета.
10. Милановић, Бранко (2011), *Студије из српске књижевности /Светозар Ђоровић. Алекса Шантић. Петар Кочић/*, Пале: СПКД Просвјета.
11. Perović Tunguz – Nevesinjski, Radovan (1988), *Gorštakinje, izbor iz proze*, Сарајево: Zadrugar.
12. Поповић, Јово (1936), „Петар Кочић према селу и аграрном питању“, *Преглед*, Сарајево, св. 153, књ. XII, год. X.
13. Поповић, Ранко (2017), „Стогодишњи помен Петру Кочићу“, у: *Читати и бити. Књижевне анализе*, Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности.
14. Радуловић, др Јован (2010), *Славно доба Мостара* (приредили Ранко Поповић и Драга Мاستиловић), Мостар: СПЦО Мостар.
15. Секулић, Исидора (1959), „Петар Кочић“, у: *Огледи*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга.
16. Ćorić, Boris (1966), „Priповijetka 'Sudanija' u djelu Petra Košića“, *Putevi*, Banja Luka, 5, XII.
17. Ђоровић, Владимир (1924), *Босна и Херцеговина*, Београд: СКЗ.
18. Чубриловић, Бранко (2016), *Петар Кочић и његово доба*, Бања Лука – Београд: Задужбина „Петар Кочић“ (фототипско издање из 1934, Бања Лука – Загреб).

SERBIAN POLITICAL SATIRE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Summary

The origins of the Serbian political satire, as regards the Bosnia and Herzegovina under the Austro-Hungarian occupation, can be traced back to the beginning of the 20th century, immediately following the successful battle for establishing the religious and educational autonomy of the Serbian ethnic corpus within the country. At the same time, there emerges a new generation of young national tribunes, among whom there are some acknowledged writers of the time. In their view, satire is yet another form of political battle against the oppressor, with literary devices as means of opposition. With regard to its poetics, it is built upon the tradition of Domanović and Nušić, arguably two of the most prominent Serbian authors in this respect, but there are novelties with regard to the specific circumstances of the region. Although the sheer number of works is rather modest in terms of its quantity, its outreach in terms of literary history is undeniable, with champions of the genre in Bosnia and Herzegovina being Petar Kočić, Svetozar Ćorović, and Savo Skarić Zembilj.